बालसाहित्यकार गोपाल पराजुलीको
जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय
अर्न्तगत पाटन संयुक्त क्याम्पस स्नातकोत्तर तह नेपाली दोस्रो वर्षको दसौं
प्रयोजनार्थ प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधाकर्ता

रिमी पौडेल
क्याम्पस क्रमाङ्क :४/२०६१- २०६५
परीक्षा क्रमाङ्क : ८१४७
त्रि.वि. रजिस्ट्रेसन नम्बर : १०४७५-८३
नेपाली शिक्षण समिति
स्नातकोत्तर कार्यक्रम
पाटन संयुक्त क्याम्पस
पाटनढोका, ललितपुर

२०६७

शोधनिर्देशक प्रा.डा. कृष्ण प्रसाद दाहाल

बालसाहित्यकार गोपाल पराजुलीको
जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय
अर्न्तगत पाटन संयुक्त क्याम्पस स्नातकोत्तर तह नेपाली दोस्रो वर्षको दसौं
प्रयोजनार्थ प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधाकर्ता
रिमी पौडेल
क्याम्पस क्रमाङ्क :४/२०६१- २०६५
परीक्षा क्रमाङ्क : ८१४७
त्रि.वि. रजिस्ट्रेसन नम्बर : १०४७५-८३
नेपाली शिक्षण समिति
स्नातकोत्तर कार्यक्रम
पाटन संयुक्त क्याम्पस
पाटनढोका, ललितपुर
२०६७

शोधनिर्देशकको सिफारिस

श्रीमती रिमी पौडेलले एम. ए. दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको आवश्यकता परिपूर्तिका निम्ति प्रस्तुत गर्नु भएको '**बालसाहित्यकार गोपाल पराजुलीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन**' अनुसन्धानात्मक कार्यप्रति म पूर्ण सन्तुष्ट छु । पौडेलले यस अनुसन्धान पत्रमा विशेष गरी (नेपाली जीवनी साहित्य) बाल साहित्यको उल्लेख्य किसिमबाट चिनारी प्रस्तुत गर्नु भएको छ । नेपाली साहित्यको मध्यकालीन प्रमुख प्रतिभा मोतीराम भट्टको जीवन चरित्र (१९४८) भानुभक्तद्वारा प्रकाशित गरेबाट प्रारम्भ भएको नेपाली जीवनी साहित्य अहिलेसम्म आइपुग्दा ठूलो फड्को मारिसकेको छ । अहिले नेपाली जीवन साहित्य समृद्ध हुँदै गएको छ ।

पद चिन्ह पहिल्याउँदै नेपाली जीवनी साहित्यको उदय भएको हो । शोधार्थी पौडेलले यस प्राज्ञिक कार्यमा बालसाहित्यकार गोपाल पराजुलीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको विविध पाटाहरको गहन अध्ययन गर्नु भएको छ । उहाँले उनका कृतित्वको शोधविधिको अध्ययन र विश्लेषण गर्नु भएको छ । पौडेलले साहित्य र साहित्येत्तर कृतिहरूको खोजमूलक अध्ययन गरी पराजुलीको व्यक्तित्वसँग जोडिएका कुनै पनि प्रसङ्ग कतै पनि नछोडिकन प्रस्तुत गर्न सफल हुनु भएको छ । शोधविधिको मान्यताभित्र रहेर गोपाल पराजुलीद्वारा सिर्जित जीवनी साहित्यको एक-एक गरेर अध्ययन, विश्लेषण र मूल्याङ्कन गर्ने काम छात्रा रिमी पौडेलले यस अनुसन्धान कार्यमा बडो कुशलताकासाथ सु-सम्पन्न गर्नु भएको हुँदा प्रस्तुत शोधपत्रको गहन मूल्याङ्कनको निम्ति त्रि.वि. पाटन संयुक्त क्याम्पस, नेपाली शिक्षण समिति अन्तर्गत स्नाकोत्तर कार्यक्रमसमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

सहप्राध्यापक डा. कृष्णप्रसाद दाहाल
शोध निर्देशक
नेपाली स्नातकोत्तर कार्यक्रम
पाटन संयक्त क्याम्पस
पाटनढोका, ललितपुर

मूल्याङ्कन समितिको स्वीकृति

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत पाटन संयुक्त क्याम्पस, नेपाली शिक्षण समिति, नेपाली स्नातकोत्तर कार्यक्रमका छात्रा श्रीमती रिमी पौडेलले स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पार्नु भएको **'बालसाहित्यकार गोपाल पराजुलीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन'** शीर्षकको शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

हस्ताक्षर

१. सहप्राध्यापक डा. कृष्णप्रसाद दाहाल ....
शोधनिर्देशक
नेपाली स्नातकोत्तर कार्यक्रम

२. प्रा. डा. जगदीशचन्द्र भण्डारी ....
संयोजक
नेपाली स्नातकोत्तर कार्यक्रम

३. सह-प्राध्यापक सुरेन्द्रवरसिंह थापा
विभागीय प्रमुख ....
नेपाली शिक्षण समिति
पाटन संयुक्त क्याम्पस
पाटनढोका, ललितपुर

४. ....
बाह्यपरीक्षक

कृतज्ञता ज्ञापन

'बालसाहित्यकार गोपाल पराजुलीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत पाटन संयुक्त क्याम्पस नेपाली शिक्षण समिति स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनको लागि तयार गरिएको हो । यो शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा मलाई विभिन्न व्यक्तित्वहरूबाट सहयोग प्राप्त भएको छ उहाँहरूप्रति म हृदयतः कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

जुन बेला म नेपाली भाषा विषय लिएर अध्ययन गर्न थालें त्यसबेलादेखि नै नेपाली भाषाप्रति मलाई जिज्ञासा र मोह बढ्दै गयो । नेपाली भाषाको व्यापकता र महत्त्वलाई बुझेर भविष्यमा केही गरौं भन्ने भावना समय-समयमा हृदयमा भावनाहरू तरङ्गित भइरहन्थ्यो । नेपाली भाषामा रचित साहित्यिक कृतिहरूको अध्ययनले त झन् मनमा पीडा र अभावलाई पनि शान्त पारी असल जीवन दर्शनको सन्देश दिएबाट मन झन् यस भाषाप्रति आकर्षित हुँदै यस स्तरसम्म पुग्न सफल भएँ । यस सफलतामा म एक्लैको सङ्घर्ष र मिहिनेत रहेको छैन । यसमा अन्य विभिन्न व्यक्तित्वहरूको सहयोग र प्रेरणा पनि रहेको तथ्यलाई म कदापि बिर्सन सक्दिनँ ।

सर्वप्रथम यो शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा आफ्नो व्यस्त र अमूल्य समयको पर्वाह नगरी आफ्नो बहुमूल्य समय निकालेर प्रेरणाप्रद सुझाव सल्लाह र उचित मार्ग निर्देशन गर्नुहुने श्रद्धेय गुरु तथा शोधनिर्देशक सह-प्राध्यापक डा. कृष्णप्रसाद दाहालज्यूप्रति म हार्दिक कृतज्ञताका व्यक्त गर्दछु । आफ्नो व्यस्तसमयमा पनि यस शोधपत्रका लागि निरन्तर प्रेरणा, उत्साह, हौसला र मार्गनिर्देशन प्रदान गरेर उहाँहरूले लगाउनु भएको ऋण अविस्मरणीय छ । शोध शीर्षक स्वीकृत गरी शोध कार्य गर्न अनुमति दिनुका साथै शोधनायकसँग सम्पर्क गराइदिनु भएर शोधकार्य सम्पन्न गर्न पुऱ्याउनु भएको सहयोगप्रति शोध संयोजक प्रा. डा. जगदीशचन्द्र भण्डारीज्यूलाई हार्दिक आभार तथा कृतज्ञता ज्ञापनका शब्द जति प्रदान गरे तापनि त्यो कमै हुन्छ भन्ने ठानेको छु ।

यसैगरी यस शोधपत्रका लागि भौतिक सामग्रीहरू उपलब्ध गराउनुका साथै अमूल्य सुझाव र जानकारी दिनुहुने प्रस्तुत शोधपत्रको विषयवस्तु तथा नायकको रूपमा रहनु भएका आदरणीय पितातुल्य शोधनायक गोपाल पराजुलीज्यूले पनि धेरै ठूलो गुन लगाउनु भएको छ । यस प्राज्ञिक कार्यका लागि उहाँप्रति जतिसुकै कृतज्ञता ज्ञापनका वाणी अर्पण गरे तापनि कमै हुन्छ । उहाँ र उहाँकी *सहधर्मिणी* माधवी पराजुलीबाट प्राप्त भएको सहयोगका लागि सधै आभारी रहने छु ।

यस्तै शोधकार्य सम्पन्न गर्नका लागि प्रत्यक्ष र परोक्षरूपमा सहयोग र प्रेरणा दिने मेरा पति श्री मुकुन्दराज पौडेलप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दै छोरीहरू इ.प्रतिमा पौडेल, प्रकृति पौडेल, छोरा प्रशन्न पौडेल, टङ्कन गरी सहयोग पुऱ्याउने बहिनी दुर्गा महर्जनलाई मुरी-मुरी धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । यस शोधपत्रलाई शुद्धाशुद्धीकरण र शोधपत्रको संरचनात्मक ढाँचामा तयार गरिदिने भाई हिमाल जि.सी.पनि धन्यवादका पात्र हुन् ।

अन्त्यमा शोधपत्रको उचित मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत पाटन संयुक्त क्याम्पस शिक्षण समिति, नेपाली स्नातकोत्तर कार्यक्रमसमक्ष हार्दिक धन्यवादका साथ यो शाधपत्र प्रस्तुत गर्दछु ।

रिमी पौडेल
शोधार्थी
नेपाली शिक्षक समिति
स्नातकोत्तर कार्यक्रम
पाटनढोका, ललितपुर

सङ्क्षेपीकृत शब्दहरू

वि.सं.	-	विक्रम सम्वत्
डा.	-	डाक्टर
पृ.सं.	-	पृष्ठ सङ्ख्या
त्रि.वि.	-	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
पं.	-	पण्डित
प्रा.वि.	-	प्राथमिक विद्यालय
प्र.सं.	-	प्रथम संस्करण
दो.स.	-	दोस्रो संस्करण
बी. ए.	-	ब्याचलर्स अफ आर्टस् (स्नातक तह मानविकी)
सा.प्र.	-	साझा प्रकाशन

विषय सूची

शोधनिर्देशकको सिफारिस

मूल्याङ्कनको स्वीकृति

कृतज्ञतता ज्ञापन

सङ्क्षेपीकृत शब्दहरू

विषय सूची

शीर्षक **पृ. सं.**

अध्याय : एक

१. शोध परिचय

१.१ शीर्षक

१.२ शीर्षक पूरा नाम

१.३ शोधकार्यको प्रयोजन

१.४ शोध गराउने संस्था

१.५ शोध समस्या

१.६ शोधको उद्देश्य

१.७ शोधकार्यको औचित्य एवं महत्त्व

१.८ अध्ययनको सीमाङ्कन

१.९ पूर्वकार्यको समीक्षा

१.१० सामग्री सङ्कलन विधि

१.११ शाध विधि

१.१२ शोध पत्रको रूपरेखा

अध्याय :दुई

२. गोपाल पराजुलीको जीवनीको अध्ययन र परिचय

२.१ जन्म र नामाकरण

२.२ वंश परम्परा र पारिवारिक पृष्ठभूमि

२.३ बाल्यकाल र उपन्यन

२.४ युवाकाल
२.५ अध्ययन (शिक्षा)
२.६ आर्थिक अवस्था
२.७ वैवाहिक एवं पारिवारिक जीवन
२.८ व्यक्तिगत रुचि तथा स्वभाव
२.९ लेखन क्षेत्रमा लाग्ने प्रेरण
२.१० मातापिताको वियोग एवं अन्य वियोगावस्था
२.११ सामाजिक योगदान
२.१२ साहित्य तथा प्राज्ञिग सहभागिता
२.१३ पेसा
२.१४ भ्रमण
२.१५ पुरस्कार एवं सम्मान
२.१६ निष्कर्ष

अध्याय :तीन

३ गोपाल पराजुलीको व्यक्तित्वको अध्ययन
३.१ पृष्ठभूमि
३.२ शारीरिक व्यक्तित्व
३.३ धार्मिक व्यक्तित्व
३.४ सामाजिक व्यक्तित्व
३.५ अध्ययन व्यक्तित्व
३.६ सङ्घर्षशील व्यक्तित्व
३.७ पत्रकार व्यक्तित्व
३.८ बहुभाषी व्यक्तित्व
३.९ साहित्यिक व्यक्तित्व
३.१० अनुवादक एवं अन्वेषक व्यक्तित्व

अध्याय :चार

४. गोपाल पराजुलीको कृतित्वको विश्लेषण अध्ययन

४.१ परिचय

४.२ केही राष्ट्रिय विभूतिहरू (भाग १,२,३)

४.३ पाँच प्रसिद्ध वैज्ञानिकहरूको जीवनी

४.४ हाम्रा केही प्रसिद्ध साहित्यकारहरू (भाग १,२,३,४,५,६)

४.५ नानीको बानी (बाल निबन्ध संग्रह)

४.६ रूपाको साहास (बाल कथा संग्रह)

४.७ एक दिनको यात्रा (बाल उपन्यास)

४.८ समयका डोबहरू (कविता संग्रह)

४.९ National 's Hevoes of Nepal Part 1-2

४.१० पच्चीस प्रतिभा (भाग १,२,३,४,५,)

अध्याय : पाँच

५. उपसंहार एवं निष्कर्ष

सन्दर्भसामग्री

परिशिष्टहरू